



A MAGYAR IDEGENNYELV-OKTATÁS ARANYKORA: 1989–2009

THE GOLDEN AGE OF FOREIGN-LANGUAGE EDUCATION IN HUNGARY:

1989–2009

Medgyes Péter

medgyes.peter@btk.elte.hu

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Angol-Amerikai Intézet, Nyelvpedagógia Tanszék

<https://orcid.org/0000-0001-5536-8855>

Első megjelenés:

Medgyes, P. (2010). A magyar idegennyelv-oktatás aranykora: 1989–2009.

Modern Nyelvoktatás, 16(2-3), 77–92.

ABSTRACT

Many Hungarians claim that the past two decades have brought us nothing but disappointment. This seems to be a sweeping generalisation, and surely the opposite is true for developments which have taken place in foreign-language education. Although in an European perspective Hungary is still lagging behind, the foreign-language competence of the Hungarian population has dramatically improved since 1989. In the book I am in the process of writing, I give a panoramic view of recent achievements, each chapter highlighting a certain aspect of this upward trend. While the abstract refers to the entire book, the opening chapter focuses on the decades before the fall of the communist regime, but especially on the 80s, when the first signs of cataclysmic changes became visible.

MAGÁRÓL A KÖNYVRŐL

Az elmúlt két évtizedet sokan csalódások sorozataként élték meg. Én nem látom ilyen sötéten a világot, már csak azért sem, mert a mi szakmánk fejlődési görbéje éppen ebben az időszakban ívelt fölfelé. Noha európai összehasonlításban Magyarország mindmáig a futottak-még kategóriába tartozik, tény, hogy a magyar lakosság idegennyelv-tudása ugrásszerűen javult 1989 óta.

Úgy vélem, ez nem kis mértékben a nyelvoktatási rendszerünkben, módszereinkben bekövetkezett változásoknak köszönhető. Készülő könyvemben sorra bemutatom azokat a programokat, projekteket és egyéb fejleményeket, amelyek hozzájárultak ennek a kedvező trendnek a kialakulásához. Habár többségükről tanulmányok sora számolt be már, egyikük sem azzal a szándékkal íródott, hogy összefoglalja és összefüggéseiben láttassa az eredményeket. Könyvem ennek a hiánynak a pótlására vállalkozik, minden sorával azt sugallva, hogy – ami a nyelvoktatásunkat illeti – minden okunk megvan a derűlátásra.

A könyv az alábbi fejezetekből áll:

1. Előzmények
2. Magánnyelviskolák
3. Kétnyelvű iskolák
4. A nyelvkönyvpiac
5. Az orosztanárok átképzése
6. A hároméves nyelvtanárképzés
7. A nemzeti alaptanterv
8. Mértékelés
9. A Világ – Nyelv program
10. A nyelvi előkészítő év
11. A kevésbé tanult nyelvek
12. Exporttanárok

Minden egyes fejezet első része egy-egy velem készült interjút tartalmaz, melyben saját élményeimről, „rögeszméimről” faggat Borbanek Teréz újságíró. A második részben én kapok mikrofonvégre két-három olyan kollégát, akik kulcsszerepet játszottak a közelmúlt nyelvoktatási folyamataiban. Zárásképpen néhány vitatható kérdéskörre világítok rá.

Kutatómunkám során azért döntöttem az irányított interjúk mellett, mert úgy gondolom, a személyes hangvétel, a narráció olykor meggyőzőbb erővel hat, mint a leíró-elemző módszerek. Ez különösen akkor lehet igaz, ha a szerző nemcsak a kollégákat, hanem a szélesebb olvasóközönséget akarja megszólítani – mint jelen esetben én. Bízom benne, hogy a könnyed stílus senkiben sem kelt olyan érzést, hogy elviccelem a dolgot.

A könyv itt olvasható 1. fejezete a rendszerváltás előtti évtizedekről, főként a 80-as évekről szól, amikor érezhetően borzolódni kezdett nyelvoktatásunk állóvize.

BORBANEK TERÉZ INTERJÚJA MEDGYES PÉTERREL

[B. T.:] *Tanár Úr, hogyan lett magából nyelvész?*

[M. P.:] Szüleim már óvodás koromban is angolul tanítottak. Münishoffer Ida néni angol nyelvű magánóvodájába jártam a Bocskai úton.

Magánóvoda? Ráadásul angol nyelvű? Én úgy tudtam, hogy a 40-es évek végén minden oktatási intézményt államosítottak, az idegen nyelvek tanítását pedig egyenesen betiltották. Persze az orosz kivételével.

Így igaz, de akkor is voltak kiskapuk. Ida néni óvodájának működését valószínűleg azért engedélyezték, mert kádergyerek jártak oda.

Ezek szerint maga egy kádergyerek.

Nem mondhatnám, de apámnak – ahogy akkoriban mondták – megvoltak a szocialista nexusai. Az általános iskolában azonban tényleg csak oroszul lehetett tanulni, úgyhogy szüleim magántanárokat fogadtak.

Akkor is érvényes volt még a nyugati nyelvekkel szembeni tilalom, amikor gimnáziumba került?

A 60-as években lassanként visszaszívárgott a többi nyelv is; a József Attilában németes, angolos és franciás osztály is nyílt, a latin pedig azelőtt se tartozott a száműzött nyelvek közé.

Csak nem latin tagozatra ment?

Szívem szerint valóban a latinos osztályba jártam volna, mert a legjobb haveromat oda veték föl. Ám annak ellenére, hogy apám imádta a latint, és haláláig versebe szedve tudta felsorolni az összes latin prepozíciót, az orosz tagozat mellett döntött: „Angolul már tudsz, fiam, jól jön még az oroszstudás.”

Ebből is egy kicsit, abból is egy kicsit... Az egyetemi jelentkezésénél is ő erőltette az angol-orosz párosítást?

Apám orvosnak szánt, ám 16 éves koromban meghalt, így hát magam vehettem kezembe a sorsomat.

Édesanyja nem ágált a választása ellen?

Dehogynem! Ám hiába sopánkodott szegény, hogy fiából a nemzet napszámosa lesz, hajthatatlan voltam. Mint ahogy Koncz tanár úrra sem hallgattam.

Óhózzá még nem volt szerencsém.

Éveken át töle vettem magánórákat angoltól, később németből is. Korábban egyetemen tanított, de a Rákosi érában deklasszált elemnek számított, így aztán kipenderítették az egyetemről. Attól kezdve magántanításból élt. Az angolt lenézte, mert primitív nyelvnek tartotta a némethez képest, az orosz pedig nyilván politikai okokból utasította el. Azt, hogy a német helyett az orosz írtam be az egyetemi jelentkezési lapomra, személyes sértésnek vette. Soha többé nem állt velem szóba.

Utólag sem bánta meg, hogy nem hallgatott az apjára?

Egy percig sem. Akkoriban szokás volt, hogy a gimnázium ún. pedagógus ajánlólevelet ad a tanár szakra jelentkező jeles tanulóknak. Én is kaptam ilyet, de meg sem fordult a fejemben, hogy tanár legyek. Irodalmi álmokat kergettem: oroszról, angoltól fordítottam, recenziókat készítettem. Sőt, még a Radnótiban is jó pár évig úgy képzeltem, átmenetileg dolgozom csak



pedagógusként. Csakhogy idővel magával sodort a pálya lendülete, és miután megbíztak az első tankönyvem megírásával, végképp búcsút intettem az irodalomnak.

Az egyetemi éveire visszakanyarodva, ha jól számolom, 1963-ban vették fel. Ezek szerint akkor már ismét folyt nyelvtanárképzés az orosz mellett?

Már előbb is. Igaz, az eggyel fölöttünk járó angolosok húszan voltak, szemben a mi évfolyamunk 70 fős létszámával. Hogy úgy mondjam, mi törtük át a gátat. Ezzel párhuzamosan nőtt a tanári kar létszáma is. Egyetemi éveim alatt került például az Angol Tanszékre a legendás híró Ruttkay Kálmán, óraadóként pedig Hankiss Elemér.

Ekkor – ha jól tudom – már a kádári konszolidáció elején járunk.

Az ELTE Angol Tanszéke mindig is afféle liberális szigetnek számított. Hadd említsek egy példát: elvileg csak tanszékvezetői engedéllyel volt szabad belépni a Brit Nagykövetség könyvtárába, de soha nem kérték tőlem számon, miért járok oda engedély nélkül. Holott bizonyára az én illegális tetteimről is tudtak. Tudniillik a mendemonda szerint a szemközti ház ablakából minden egyes belépőről fényképfelvétel készült, az épület pedig poloskákkal volt telerakva. Nem véletlen, hogy amikor a 80-as évek közepén a British Council akkori igazgatója egy alkalommal bizalmas témáról akart velem beszélgetni, azt javasolta, sétáljunk egyet a Váci utcában.

Úgy, szóval a tanár úr az ellenséggel cimborált?

Annyiban föltétlenül, hogy a British Council megbízásából nyári nyelvtanfolyamokat vezetem általános iskolai tanárok részére.

Angol Tanszék kipipálva, vissza a Radnótiba.

Szerencsémre ott ugyanolyan szabad légkör fogadott. Tudni kell, hogy a Radnóti Miklós gyakorlóiskola bizonyos értelemben a Gorkij orosz tannyelvű iskola jogutódja volt, tele jobbnáljobb orosz tanárokkal. Ennek ellenére Lukács Sándor igazgató úr a kor parancsának engedve az orosz mellett a többi nyelvet is felfuttatta. Tagozatos csoportjaim heti nyolc órában tanultak angolul; ennek köszönhetően a gimnázium végére Swiftet és Shakespeare szonetteket olvastunk eredetiben. Ugyanilyen intenzív formában folyt a német- és a franciaoktatás is.

Az idegen nyelvek előretörése országos tendencia volt?

Nem mondhatnám. Csak néhány gimnázium volt ilyen kiváltságos helyzetben. Mellesleg léteztek nyelvi tagozatos általános iskolai osztályok is, ahol az orosz megelőzve, már a harmadik osztályban megkezdődött valamelyik nyugati nyelv oktatása. Az első általam írt nyelvkönyv egy haladó gimnáziumi sorozat második kötete volt olyan gyerekek részére, akik harmadik általánosban kezdték meg az angoltanulást. Hozzáteszem, az imént említett szabad légkör nem mindenütt volt jellemző. Emlékszem, a Tankönyvkiadó szerkesztőnöje minden olyan szót kihúztatott velünk, amire a gyanú legkisebb árnyéka vetült.

Például?

Például a *godfathert*, arra hivatkozva, hogy a vallás a népek ópiuma. Mi azzal védekeztünk, hogy egy ateistának is ismernie kell az isten angol megfelelőjét, máskülönben hogyan tud majd ellene érvelni. Mindazonáltal szerkesztőnk valósággal könyörgött, hogy töröljük az inkriminált szót, mondván, hogy ha nem mi, akkor a főszerkesztő fogja azt megtenni.

Végül melyikük vette elő a radírt?

Ilyen esetekben rendszerint sikerült valamilyen kompromisszumos megoldást találnunk. Ám ennél otrombább esetek is előfordultak. Életem első nyári továbbképzésére Miskolcon került sor 1969-ben. Alighogy túlestünk a három brit lektor bemutatkozásán, az iskolaudvar kavicsán csikorgva fékezett az Művelődésügyi Minisztérium gépkocsija. A tanfolyam vezető-nője felpattant, kitessekelte az angolokat a folyosóra, majd lesietett a minisztériumi delegáció fogadására. Csakhamar becsörtetett a terembe – legyen a neve – Hivatal Elvtárs, aki rövid fej-tágítójában felhívta rá a figyelmünket, hogy a brit vendégtanárok felerészben a Minisztérium költségén utaztak ide, ne gázsuláljunk, ne hívogassuk el őket esti sörözésekre. Jó tanulást kívánva kisvártatva elviharzott. A brit kollégák, nem tudván mire vélni a dolgot, félénken viszsaszívárogtak a terembe. Később egy esti sörözésen színt vallottunk. Ők megértően, mi pedig szemlesütve tértünk napirendre a dolog fölött.

Én valószínűleg elsüllyedtem volna szegyenemben.

A történetnek azonban volt egy második felvonása is. A 70-es években olykor részt vettem magyar filmek angolra történt szinkronizálásában, ám egyszer egy szovjet film hangalámondására kértek föl. Az ominózus jelenet színhelye egy odesszai svábbogarverseny volt, ahol különböző nemzetiségű matrózok szurkoltak saját svábbogaruknak. Nekem természetesen egy brit matróz szerepében kellett megszólalnom. Egyszer csak felpattant az ajtó, és Hivatal Elvtárs lépett be rajta. Kiderült, hogy ő játssza a francia matróz szerepét. Visszás volt versenyt kurjongatnom vele: ő harsány *Allez*val buzdította az ő svábbogarát, én pedig *Come on*nal az enyémet. Búcsúzóul szívélyesen kezét rázott velem – szürke öltönyét leszámítva a kutya sem gondolta volna, hogy a főhatóságot képviseli.

Átugrott a Minisztériumból egy kis aprópénzért.

Meghasonlott világban éltünk. Gondoljon bele: az orosz kötelezően tanulta mindenki az érettségiig, noha nyilvánvaló volt, hogy semmi értelme nincs. A rendszerváltásra várt az ostoba rendelet eltörlése.

Milyenek voltak akkoriban az ösztöndíj-lehetőségek?

Angoltanárként természetesen leghőbb vágyam volt, hogy kijuthassak Angliába. Erre először akkor került sor, amikor már négy éve tanítottam: British Council ösztöndíjjal három hetes nyári nyelvtanfolyamon vehettem részt. Hosszabb ösztöndíjra azonban hiába ácsingóztam. Legközelebb akkor jutottam hozzá, amikor pályázati úton elnyertem a londoni magyar lektori állást. Úgy volt, hogy júniusban tájékoztatnak a kiutazás részleteiről. Miután augusztus közepéig egy sort se kaptam, felhívtam a minisztériumi illetékest, aki sajnálattal közölte, hogy ja, bocs, valaki más utazik helyettem.

Mekkora szemétség!

Csalódott voltam, de nem adtam föl. Az ELTE Nemzetközi Osztályának munkatársa egy alkalommal fölhívott telefonon azzal, hogy van számomra egy jó és egy rossz híre. „Hadd kezdjem a rosszal: sajnos idén sem maga nyerte el a tíz hónapos angliai ösztöndíjat” – közölte. „A jó hír viszont az, hogy fájdalomdíjul föl tudok ajánlani magának egy kéthetes helsinki tanulmány-utat.”

Remélem, beintett neki.

Eszem ágában sem volt – éltem a lehetőséggel. Az ember becsülje meg azt, amit kap.

Végül is hányszor jutott el Nagy-Britanniába?

Épp a napokban számoltam össze: közel járok az ötvenhez, de soha nem sikerült hosszabb időt ott töltenem.

És Amerikában?

Látja, ott több szerencsével jártam. Először a Soros Alapítvány jóvoltából jutottam ki 1987-ben. Az Alapítvány nem sokkal az előtt létesített irodát Magyarországon, és első kezdeményezéseként országos videós pályázatot hirdetett. Engem kértek föl a pályázat lebonyolítására. Kialkudtam, hogy honorárium helyett adjanak egy kéthónapos ösztöndíjat. Beleegyeztek, majd megkérdezték, hová szeretnék menni. Hawaiiiba – feleltem.

Maga aztán tudja, mitől döglük a légy.

Sajnos a programigazgató nem állt kötélnek, nehogy úgy fessen, mintha az Alapítvány valamiféle kéjutazást fedezne. Holott pusztán azért szerettem volna Hawaiiiba menni, mert ott található a világ egyik legkitűnőbb alkalmazott nyelvészeti tanszéke. Végül Los Angelesben kötöttem ki, majd egy év múlva ugyanoda mentem vissza Fulbright ösztöndíjasként is.

Volt türelme kívánni a nagy lehetőséget!

Bevallom, megkésve kaptam meg, hiszen 1988-ban már jócskán elmúltam negyven éves.

Na és?

Kisgyerekként nagyon szerettem volna egy háromkerekű biciklit – ma már megvehetném, de minek, bele se férnék... De nem erre akartam kilyukadni. Képzelje csak, valamikor 1988 őszén a washingtoni magyar nagykövetség egyik diplomatája összetrombitálta a Kaliforniában tartózkodó magyar ösztöndíjasokat, köztük engem. Hivatal Elvtárséhoz hasonló szónoklatot intézett hozzánk a miheztartás végett. 1989 tavaszán ugyanő ismét átrándult a nyugati partra, de ezúttal már nem elvtársazott, hanem urazott és hölgyezett bennünket, továbbá értesünkre adta, hogy egy szabad ország szabad állampolgáraiként szabadon dönthetünk arról, hogy az USA-ban képzeljük-e el további pályafutásunkat vagy inkább otthon...

Mire maga az utóbbi mellett döntött.

Különös érzés volt egy év elteltével visszatérni Magyarországra: egy szocialista hazát hagytam el, és egy kapitalista országba csöppentem vissza. Kicsit sajnálom is, hogy újkori történelmünk egyetlen igazán izgalmas évét nem itthon töltöttem.

Felszabadító érzés lehetett a sötét évtizedek után.

Bizonyos szempontból igen. Főleg miután ráeszméltem a nyelvvoktatásunk előtt álló hatalmas lehetőségekre. Ugyanakkor – főleg több mint húsz év távlatából visszatekintve – van bennem némi nosztalgia. Ne feledje, én a régi világban szocializálódtam, úgy ismertem minden hajlatát, mint a tenyeremet. A szakmámnál maradva pedig visszasírom, hogy angoltanárként úgy ficánkoltunk, mint hal a vízben. Egy hiányszakma képviselőiként kiváltságos helyzetben voltunk. Szinte keresték a kegyeinket: hozzánk szaladt boldog-boldogtalan. Ha szabad így fogalmaznom, az irigyelt nyugat és nyomorúságos világunk között mi voltunk a hídverők.

Csalódottnak látszik. Lehet, hogy a fiatalságát sirja vissza?

Ugyan már! A minap egy baráti dán házaspár vacsorázott nálunk. Az este végén felajánlottam, hogy kocsival visszaviszem őket a szállodába, nehogy elkeveredjenek a városban. „Ne fáradj!” – mondták nevetve. „Ha elbizonytalanodunk, majd útbaigazítást kérünk valakitől.” Húsz éve talán még rám szorultak volna. De manapság? Hiszen itt mindenki tud már angolul. Vagy németül.

Kis jóindulattal.

Úgy érzem, némi szerepem nekem is volt abban, hogy ma már a sarki rendőr is makog angolul.

MEDGYES PÉTER INTERJÚJA: SZÉPE GYÖRGY – A VÉLETLENEK EMBERE

[M. P.:] *Szépe professzor úr testvérek között is beszél vagy tíz nyelven, de mindent a véletlennek tulajdonítja. Tanult ő mindenkitől és mindenhol: az édesapjától angolul és oroszul, nevelőnőktől franciául és angolul, az iskolában latinul és ógörögül, az Olasz Kulturális Intézetben olaszul, a szocdem pártban eszperantóul, spanyolul meg csak a Jóisten tudja, hogyan. Az, hogy bölcsész vált belőle és nem nemzetközi jogász, hogy nyelvész lett és nem irodalmár, hogy ő volt a 70-es, 80-as évek nyelvoktatási spiritusza rektora, hogy tanszéket, doktori programot, folyóiratot, tudományos társulatot és sok más egyebet alapított itthon és külföldön – ez szerinte a véletlen műve. Szerintem Professzor Úr lódit ezzel a véletlenezéssel: valami szerepe a tehetségének és munkabírásnak is lehetett benne. Mint ahogy az sem tartom merő véletlennek, hogy korát meghazudtolva ma is vígan tanít, főszerkeszt, kutató, publikál – és mindenütt felbukkan, ahol szükség van rá.*



[Sz. Gy.:] Azt kérde, hány nyelven tudok? Már megbocsáss, ez nagyon buta kérdés. Természetesen annyi nyelven tudok, ahányra éppen szükségem van. És ezzel mindenki így van. Nem azt nevezem ugyanis nyelvtudásnak, amit az iskolában beléd vernek, vagy amit egy akármilyen vizsgán számon kérnek, hanem azt, hogy egy tényleges beszédhelyzetben képes megérteni magad. Vagyis a nyelvtudás mindig kontextus-függő, lényege az adott szituációban való helytállás.

Az iskola elsőrendű feladata nem a tanítás, hanem a gyerekek szocializálása. Az általános iskolában pedig tulajdonképpen nem is kellene másra koncentrálni, mint a nyelvtanulásra és a testnevelésre. Tudniillik ez az a két készség, aminek elsajátítása korhoz van kötve. Az összes többi ráér később is. Ami pedig az iskolai értékelést és vizsgáztatást illeti, az nem egyéb, mint a társadalmi igények rávetítése a valóságos fejlődésre. Kényszermegoldás, alkalmatlan rá, hogy a gyerekek hasznos tudásáról képet adjon. Való igaz, hogy az 50-es évek első felében az orosz kivétel minden nyelvet száműztek az iskolából, sőt a legtöbb egyetemről is. Ez történt például a debreceni francia tanszékkel, aminek következtében engem is Budapestre pateroltak. De nehogy azt hidd, hogy valami elvszerű döntés következménye volt az idegen nyelvek tanításának felszámolása – a szektások puccsa okozta a vesztüket. Ennek ellenére állítom, hogy a rendszerváltás előtt is lehetett nyelveket tanulni. Utóvégre az iskola szerepe másodla-

gos a családi háttéréhez képest. Sőt közismert, hogy olykor a tanár ellenére is meg lehet tanulni magánúton. Igaz, hogy ehhez a szülőnek mélyen a zsebébe kell nyúlnia – már amelyiküknek elég mély a zsebe. Én ilyen szempontból szerencsés voltam, mert apámmal idegen nyelvű könyveket olvastunk, később pedig önszorgalomból kétnyelvű könyveket, angol és francia újságokat bújtam.

1956 után fokozatosan szivárogtak vissza a nyugati nyelvek a tantervbe, körülbelül olyan ütemben, ahogy a kádári rezsim szigora enyhült. Ki ne emlékezne az »Aki nincs ellenünk, az velünk van« jelszavára? Az idegennyelv-oktatás felfuttatását a párt az Akadémia és a TIT illetékeseire bízta, akik nyelvészeket kértek fel a munka irányítására. Így kerültem én is a látókörükbe. Papp Ferenc nyelvész barátom biztatására kezdtem komolyabban foglalkozni alkalmazott nyelvészettel, és mivel annak központi témája az idegennyelv-oktatás, egyszerűen a dolgok sűrűjében találtam magam.

Az Akadémia Elnökségi Közoktatási Bizottságának titkáráként nekem is részem volt az ún. 6-os főirány kimunkálásában, melynek nyomán számos nyelvpedagógiai kísérlet indult be. Mellesleg egyiküket sem merném a szó pedagógiai-pszichológiai értelmében vett kísérletnek nevezni. Természetesen készültek róluk jelentések, beszámolók, publikációk, de szóba se került az országos körű bevezetésük gondolata. Inkább a rosszul táplált nyelvvoktatás étkezési adalékokkal való feljavítása volt a cél, ami lehetőséget adott arra, hogy a kísérletbe bevont iskolák kigömbölyödhessenek.

[M. P. beszúrása:] „*Hiába volt az 1984 nyarán lezárult »6-os főirány« programja, az iskolai nyelvvoktatás számára semmilyen hozadéka nem volt sem az alap, sem az alkalmazott kutatások szférájában. Kifulladt számos érdekes szervezeti, tantervi és módszertani kísérlet is.*” ((Fülöp, 1984, p. 1235)

Hasonló fenntartásaim vannak az idegen nyelvi összehasonlító statisztikákkal szemben is. A statisztikai adatok veszélyesek, mert látszólag a valóságos helyzetet tükrözik, holott – nem kumulálható paraméterek egybevetésével – egy felületesen kutatót témának a felületes összegzéseit tartalmazzák.

Ideje lenne végre tudomásul vennünk, hogy az angol nem »idegen« nyelv, vagyis nem úgy és annyira idegen, mint a többi iskolában tanított nyelv. Leginkább a II. világháború előtti némethez hasonlítanám, ami szintén nem volt *par excellence* idegen nyelv.

Egyébként a klasszikus brit angol ideje lejárt; ma már – ha jól látom – mindenki a saját tapasztalata és kedve szerint beszéli, hajlítgatja az angol nyelvet. Olyan ez, mint egy nagy lepény, amiből mindenki kedve szerint téphet ki magának kisebb-nagyobb darabkákat. Ami pedig a nyelvek egymáshoz való viszonyát illeti, ha az angolt »államvallásként« fogjuk fel, akkor a többiek egy-egy »szektát« képviselnek. A szekták rendszeren befizetik az egyházadót, eljárnak a nagytemplomba, vagyis tudnak angolul. Lelkük mélyen azonban a saját isteneikhez fohászkodnak, és szorosan összetartó közösségeket alkotnak. A legerősebb szekta talán az eszperantóé. Ebben az összefüggésben a franciához való ragaszkodás is leginkább vallás-szociológiai eszközökkel írható le.”

A háromnyelvű európai polgár eszménye nem több, mint szépen hangzó legenda, melyet az ebben érdekelt szakemberek terjesztenek. A többnyelvűség a jövőben is ott lesz jellemző, ahol

eddig is az volt – mondjuk Luxemburgban vagy Belgiumban. Az angol tovább »dübörög«, spontán módon, hiábavaló az ellene szegülő hittérítői buzgalom. Amivel nem azt akarom mondani, hogy az angol hegemoniája örök időkre szól. A jövő útjai kiszámíthatatlanok, minden a véletleneken múlik.

MEDGYES PÉTER INTERJÚJA: HORLAI GYÖRGY – A CZOBOR-HORLAIBÓL

[M. P.:] *Nehéz Gyuriról elfogulatlanul beszélnem, mert a barátom, és nagyon szeretem. Mondhatnám azt is, hogy tisztetem, de mégsem mondom, mert ő az a fajta ember, aki fűtyül az ilyesmire és más sallangokra. Ettől persze még sokan tisztelik, és van is, miért. Kevés kolléga adott annyit a szakmának, mint ő. A Czobor Zsuzsával írt könyve valóságos oázisnak számított első megjelenésekor. Híresen jó angoltanár volt; egyesek pusztán a tőle való tanulás örömeért irakoztak be a csoportjába. Én évtizedek óta rendszeresen meglátogatom őt a Wesselényi utcai lakásában. Eleinte főként érdekből jártam fel hozzá, hogy átmásolja nekem ezt vagy azt a magnófelvételt (ő maga játszotta át őket, ki nem adta volna a kezéből a „kalóz eredetit”). Ma már csak azért keresem a társaságát, mert a vele töltött idő valóságos szellemi felüdülés.*

[M. P.:] Gyuri, gratulálok!

[H. Gy.:] Ugyan mihez?

A közelgő 85. születésnapodhoz.

Mi ebben a dicsőség? Kizárólag annak köszönhető, hogy 85 évvel ezelőtt születtem.

Úgy tudom, mindmáig tanítasz.

Rosszul tudod, tavaly végleg abbahagytam. Előtte sem tanítottam, hanem szórakoztattam.

Te szórakozásnak nevezed a nyelvvizsgára való felkészítést?

Soha életemben nem vállaltam vizsgafelkészítést. Mint ahogy vizsgáztatni se szerettem. Mindkét műfajt szívből utáltam.

Ezt pont te mondd, a Rigó utca oszlopos tagja?

Idővel éppen ezért hagytam ott a Rigó utcát. Az akkori igazgató ugyanis azzal nyaggatott, hogy a tanítás mellett vizsgáztassak többet. Eszem ágában se volt.

Akkor mesélj a „szórakoztatásról”.

Utolsó munkahelyemen, az Európai Nyelvek Stúdiójában az óráim jó része abból állt, hogy tanítványaimmal közösen elfogyasztottunk egy szendvicset. Az alsó szelet kenyér egy rövid, szellemes jelenet volt, amit feliratozás nélkül, angol eredetiben néztünk meg DVD-n. A szendvics közepe ugyanez a jelenet volt, angol feliratozással. Végül a felső szelet kenyeret ettük meg, vagyis harmadszorra is megnéztük a jelenetet, de megint feliratozás nélkül. Körítésként oda-biggyesztettem még néhány adekvát nyelvtani, lexikai és kiejtési gyakorlatot. Ezzel lényegében el is telt a másfél óra.

Mennyi idődbe telt egy-egy szendvics elkészítése?

Jó pár napba. Ezt a luxust egy heti 20–25 órában tanító tanár persze nem engedheti meg ma-



gának. Én is inkább az utóbbi időben éltem vele, amikor már csak egy csoportom volt. És mi se mindig szendvicset fogyasztottunk.

Ehhez kellenek bizonyos technikai segédeszközök is, ha jól értem.

Természetesen. Gyere, megmutatom a berendezéseimet.

(Körbevezet ragyogóan felszerelt stúdiójában.) Ezt a sok kutyüt mind a saját pénzedből vásároltad össze?

Azt képzeled, szponzor áll mögöttem? Nézd, én soha nem ittam, dohányoztam, autóm se volt sosem – valamire csak el kellett költeni a fizetésemet. A Telefongyárban készült Terta orsós magnótól kezdve a videón keresztül a legkorszerűbb feliratozó programig, amit csak lehetett, mindent összevásároltam.

Arra sose gondoltál, hogy ezeket a szendvicseket tananyagként kiadasd és forgalmazd?

Gondoltam hát, de mindig elijesztettek a szerzői jogokkal kapcsolatos bonyodalmak. A helyzet az, hogy ma már nem lehet üptre másolgatni, más világban élünk.

Ha már szóba hoztad, közismert, hogy valaha neked volt a legnagyobb gyűjteményed nyelvroktató hanganyagokból.

Ma is ott sorakoznak a polcokon, de már csak díszként. Bezzeg valaha éjszakába nyúlóan másolgattam fűnek-fának. Hol ez a kolléga kért meg, hogy jaj, Gyuri, nem játszanád át nekem a Kernel Lessons Intermediate hanganyagát? Hol meg a másik, hogy George, nincs meg neked véletlenül angolul a Hamlet nagy monológja Lawrence Olivier-vel vagy Mel Gibsonnal, esetleg Kenneth Branagh-val? Véletlenül megvolt... Remélem, nem sittelnek le ezért öregkoromra.

Öt év alatt elévülnek a büntettek, az őszinte megbánás különben is enyhítő körülmény... De térjünk vissza a pályád elejére. Melyik gimnáziumban kezdél tanítani?

A Könyves Kálmánban. Remekül éreztem magam, mert mindenki imádta az angolt.

Naponta kicipeltem Újpestre a magnómat, ami lehetett vagy nyolc kiló.

Miért nem az iskolai magnót használtad?

Viccelsz? Akkoriban a feketetáblán, krétán és szivacson kívül semmi se volt. De megérte, mert a gyerekek majd megbolondultak egy-egy Paul Anka, Tom Jones vagy Beatles számért. Rengeteget lehetett tanulni belőlük. Vegyük például a *When I'm sixtyfour* című Beatles-dalt. Rögtön a címe elárulja, hogy az angol mellékmondatokban jelen időt használunk a jövő idő kifejezésére.

Ha ilyen jó volt a Könyvesben, mégis miért hagytad ott?

Azért, mert a franciát is tanítanom kellett, holott gyatra volt a franciatudásom.

Ne szerénykedj!

Ez az igazság! Volt egyszer egy franciás osztályom. Rögtön az érettségi után, szeptemberben felkeresett az egyik tanítványom, és beszámolt róla, hogy nem vették föl az egyetemre. „Szeretném, ha a tanár úr franciaórákat adna nekem” – folytatta, majd sietve hozzátette: „Természetesen nem ingyen.” Mire én: „Mondd, te négy év alatt nem jöttél rá, hogy én nem tudok franciául.”

Elvállaltad?

Ugyan már! Ami azt illeti, angolul is csak nyegegtem. De honnan is tudtam volna jól? Akko-

riban nem volt rá lehetőségünk, hogy nyáron nyakunkba vegyük Nyugat-Európát, aztán majd csak akad valamilyen munka, amiből eltengődünk, és közben még a nyelvet is gyakoroljuk. Ösztöndíjak ritkán adódtak. Én életemben kétszer kaptam: egyszer a 60-as évek végén, a British Council ösztöndíjával tölthettem három hetet Manchesterben, másodszor pedig 1998-ban, két hetet Oxfordban. Amerikába pedig sose jutottam el.

Ugyanakkor minden lehetőséget megragadtam az önképzésre. A hatvanas évektől, 30 éven át minden nyáron legalább egy, de néha két magyarországi továbbképzésen is részt vettem. Ezeket a British Council tartotta brit lektorok vezetésével. Az első angol nyelvű tanfolyamra, melyet az IATEFL alapítója, a legendás Bill Lee vezetett Pesten, annyian jelentkeztek, hogy a következő években inkább vidékre szervezték a táborokat, hogy ezzel is csökkentsék a létszámot. Vidéken amúgy is jobban kordában lehetett tartani a társaságot.

Hogy érted ezt?

A szálláshelyünk környékén gyakran szaglászott a rendőrség, nehogy szervezkedjünk. Képzeld el minket, angoltanárokat, amint éppen szervezkedünk! Volt azután egy másik típus is, az úgynevezett szakszervezeti tanfolyam, melyet önkéntes brit tanárok vezettek. Szóval itthon is lehetett tanulni. A továbbképzésekre egyébként mindig vittem magammal egy-két magnót, hogy mindazt, ami a kezem ügyébe kerül, lemásolhassam.

Mesélj a híres Czobor-Horlairól.

A könyv megírása a Rigó utcai pályafutásom idejére esett, miután a vezetőség ukázba adta, hogy minden nyelvből készülnie kell egy tankönyvnek. Czobor Zsuzsa írta a gyakorlatokat, én meg a gengerszter-történetet. A Tankönyvkiadónak csöppet sem tetszett a sztori, de főleg azt kifogásolta, hogy az összes szereplő gonosz volt. Mit fog szólni a brit követség, hogy ilyen rossz fényben tüntetem fel az angolokat? – aggodalmaskodtak. Engedve a nyomásnak, beraktam a történetbe egy jámbor kertészt, és kerettörténetet kanyarítottam köréje: egy fafejű angol család mintegy tévén izgulja végig az ijesztő eseményeket, majd az adás végén levonja a megfelelő erkölcsi következtetéseket. Más aggályok is felmerültek, például az, hogy az egyik férfi szereplő sötétben találkozik egy lánnyal. Mikor nagy nehezen elfogadták a kéziratot, az illetékesek azal nyugtatták meg magukat, hogy végül is semmi nem történt az éj leple alatt.

Rémes... Hány évet kellett várni a könyv megjelenésére?

Hatot, és talán ma is ott porosodna a Tankönyvkiadó valamelyik polcán, ha egy nálunk vendégeskedő amerikai nyelvész nem ír meleg hangú ajánlást a kéziratról.

Ki volt ez a nyelvész?

Nemser professzor, aki akkoriban egy magyar-angol kontrasztív sorozaton dolgozott magyar nyelvészek közreműködésével.

Ha jól emlékszem, te is írtál egy cikket a kötetbe.

Stimmel. Amatőr nyelvészként. De visszatérve a Czobor-Horlaira, készült hozzá egy lemez-sorozat is, ami olyan sok példányban kelt el, hogy a Hanglemezgyártó Vállalat aranylemezzel jutalmazta. Azóta CD-ROM változatban is megjelent a könyv *Lopva angolul* címen.

Ami 1997-ben elnyerte „Az év CDROMja” díjat. De ugye jól tudom, hogy a Magyar Rádió is dolgoztál?

Három rádiós nyelvlecke-sorozatot is írtunk Caroline Bodóczyval és Lukács Krisztinával közösen. Caroline nélkül sose mertem volna belevágni, annyira bizonytalannak éreztem az angoltudásomat. Megjegyzem, a Czobor-Horlai írása közben is minden egyes fejezetet átjavítottam az itt élő angolokkal. *(Itt nem állhatom meg, hogy el ne mondjam: Gyuri annyira gyöngén tud angolul, hogy szópókerben kenterbe veri az angolokat is.)*

Írtál valami mást is?

Egy sort se. Jaj, majd elfelejtettem: konzultánsként közreműködtem a Monty Python Repülő Cirkusz és a Waczak Szálló tévé-sorozatok magyarra fordításában. Nagyon büszke vagyok rájuk.

És mondd, hogyan töltöd a napjaidat manapság, passzív nyugdíjasként?

Passzívan. Jó esetben a gépeimmel babrálok. Nézd, én természetemnél fogva lusta ember vagyok. És minél öregebb, annál lustább.

Köszönöm az interjút.

Szívesen. De cserébe ígérd meg, hogy megemlékezel a könyvedben Horváth Jóskáról. A nevemben is.

A legnagyobb örömmel.

[M. P. megemlékezése Horváth Józsefről:] *Néhány magamfajta ősleiten kívül ma már kevesen emlékeznek az Országos Pedagógiai Intézet angolos munkatársára. Ennek egyik oka, hogy vagy két évtizede nincs már közöttünk, a másik az, hogy mindig került a feltűnést. Szürke zakóját panyókára vetve gyűjtött rá egyik cigarettáról a másikra, ami idővel súlyos érszűkülethez vezetett. „Hogy van a lábad?” kérdeztem tőle, valahányszor összefutottunk. „Még megvan”, felelte – később mégis elveszítette. Hivatali irodája roskadozott az akkor kincset érő brit nyelvkönyvektől, melyekből bárki szemezgethetett. Ha készültek jó angol könyvek magyar szerzőtől (márpedig készültek), akkor azokat többnyire Jóska keltette életre a maga igényes módján. Távol állt tőle az úriember szerep – született úriember volt.*

MIRŐL VITÁZTUNK A 80-AS ÉVEKBEN?

1984-ben a Pedagógiai Szemle című folyóirat nyílt fórumon vitatta meg a hazai idegennyelv-oktatás helyzetét. A vitaindító és vitazáró cikk megírására dr. Fülöp Károly, az Országos Pedagógiai Intézet Idegen Nyelvi Osztályának vezetője vállalkozott, de rajta kívül egy tucat szerző fejtette ki véleményét. Ebből a sorozatból, amely egyfajta kordokumentumnak is beillik, idézek az alábbiakban.

AZ OROSZOKTATÁSRÓL

„Az 1949. évi közoktatási reform óta ismeretessé vált eredmények ellenére a 80-as évek elejére az orosz nyelv tanításának feltételei éppen az általános iskolában szorultak leginkább megújításra. Elavult tanterv, megvalósíthatatlan cél, konzervatív eljárások, élettelen nyelvi anyag, ósdi taneszközök terhelték az általános iskolai orosznyelvoktatást.” (Fülöp 1984:250.)

„Általános tapasztalat, hogy a gyerekek a 4. osztályban örömmel fogadják az orosz, szeretik a tankönyvet és a nyelvtanulást, fogékonyak a színes, játékos foglalkozások iránt; hasonló a szülők reagálása is.” (Fülöp 1984:251)

A szerző fenti megjegyzése arra utalt, hogy 1982-ben egy évvel korábban, a 4. osztályba helyezték az orosz nyelvtanulás kezdetét. Ezzel a derülátó helyzetértékeléssel jómagam csöppet sem értettem egyet, Papp Ferenc akadémikus még kevésbé.

„Merő formalitásnak [tartom] azt a döntést, amely egy évvel megtoldotta az oroszoktatás időtartamát, ettől remélve annak megújítását.” (Medgyes 1984:570)

„Nem tudom, melyikünk, melyik idegen nyelvi tanár tud ma nyugodtan aludni, látva azt a tengernyi erőfeszítést és minimális eredményt, melyet e téren elértünk.” (az oroszitanításról szólva – Papp 1984:467)

Szinte az 50-es évek hangulata köszönt vissza az 1978-as gimnáziumi tantervből és a hozzá illeszkedő tantervi útmutatóból.

„Az orosz nyelv gimnáziumi tanításának célja, hogy a tantárgy sajátos eszközeivel járuljon hozzá [...] a Szovjetunió népei iránti barátság elmélyítéséhez, a szocialista hazafiság és az internacionalizmus szellemében való neveléshez. [...] Tudnia kell a tanárnak, hogy az orosz nyelv tanítása, tanulása politikai kérdés. [...] Követelményként előírhatjuk, hogy tanulóink levelezzenek szovjet diákokkal.” (Oktatásügyi Minisztérium: Gimnáziumi tanterv, 1978; Tantervi útmutató)

Az üres szólamokról Illés Éva rántotta le a leplet:

„Az orosz nyelvoktatásunk elsősorban nevelni akar, és nem is akárhogyan. [...] A tantervi útmutató által sugallt szemlélet, nevelési módszer – diákjainkat ismerve – inkább demotivál, semhogy a nyelvtanuláshoz kedvet csinálna. [...] Ez a módszer – orosz nyelvoktatásunk számos kudarca bizonyítja – aligha célravezető, sőt sokszor egyenesen káros.” (Illés 1984:880)

A MÁSODIK IDEGEN NYELVEK OKTATÁSÁRÓL

Értendő volt ezen – az oroszot leszámítva – az összes élő idegen nyelv. Az általános iskolában az 1965/66-os tanévtől kezdve volt lehetőség a második idegen nyelvek tanítására. Ennek visszásságait leplezte le Fülöp Károly, előrebocsátva, hogy az adott korosztálynak mindössze 3%-a tanulhatott második nyelvet; ebből 1,6% jutott az angolra és 1% a németre. Nem kevésbé vigasztalan kép tárult elénk a középiskolai nyelvoktatás terén.

„A második idegen nyelv általános iskolai súlya [...] jelentéktelen; elterjedtsége, választéka, a folytatásra vonatkozó perspektívája, tanerő-ellátottsága, dokumentációs és segédleti feltételrendszere nem kielégítő. [...] Kb. harmadannyi gyerek tanul az iskolában két idegen nyelvet, mint 40-50 évvel ezelőtt.” [...] Gyakori hiányosság, hogy a 2. idegen nyelvet tanult általános iskolások nem tudják az adott nyelvet a gimnáziumban tovább tanulni. [...] Csak minden ne-

gyedik-ötödik 14-16 éves tanulónak van lehetősége iskolai tanulmányai során egy nyugati nyelvvel »találkozni«. (Fülöp, 1984, p. 253).

A TENNIVALÓKRÓL

Antal Lajos kollégámra hivatkozva egy csúcsára állított gúlához hasonlítottam a második idegen nyelv oktatását. Ennek keskeny alsó harmadában az általános iskolai nyelvtanítás szerénykedett. A középiskolához érve a gúla kiszélesedett, hiszen ott jóval többen tanultak nyelveket. A felső harmadban a legnépesebb felsőoktatás terpeszkedett. Ennek ismeretében vetődött föl bennem a kérdés:

„Nem áll értelmetlenül ingatag alapon a csúcsára állított gúla? Nem állna sokkal szilárdabban, ha megfordítanánk? [...] Talpra állítását csak radikális intézkedésektől remélhetjük.” (Medgyes, 19884, p. 567).

Ezen a ponton megtorpantam, ugyanúgy, ahogy szerzőtársaim is egytől-egyig. Természetesen tudtuk – és négy szemközti beszélgetésekben kendőzetlenül ki is mondtuk –, hogy a király meztelen: a második idegen nyelvek felvirágzását a kötelező orosz nyelv fogja vissza. Az igazság kimondása helyett azonban maszatoltunk, akár az ország apraja-nagyja. Azaz hogy talán mégsem kellett volna mindent a kötelező orosz nyelv nyakába varrni – egyedül Péter Mihály professzor ismerte föl, hogy nyelvtanításunk kudarcra mélyebb okokra vezethető vissza.

„Az idegen nyelvek ismeretének ügye minden látszat ellenére sem vált még társadalmunk széles rétegeit átható közüggé. [...] Oklevelek és bizonyítványok bűvöletében élő köztudatunk mindmáig hamis illúziókat táplál arra vonatkozóan, mit is jelent valójában egy idegen nyelv ismerete. [...] Tudomásul kellene venni, hogy – kissé kiélezetten fogalmazva – egy idegen nyelvet nem lehet megtanítani, azt csak megtanulni lehet. [...] Saját tudatát végül is mindenkinek magának kell »átprogramoznia« folyamatos, hosszadalmas és intenzív munkával.” (Péter, 1984, pp. 464-465).

Szerencsére nem kellett sokáig várni, hogy nyelvtanulás közüggé váljék: pontosan öt évet. A rendszerváltás ugyanis idegennyelvtanításunkat is alaposan átprogramozta...

A korszakhoz érdemes elolvasni:

Bárdos, J. (1988). *Nyelvtanítás: múlt és jelen*. Magvető Kiadó.

Medgyes, P. (1992). Angol – a kommunikáció pótnyelve: körkép az angol nyelv magyarországi oktatásáról és terjedéséről. *Magyar Pedagógia* 92(4), pp. 263–283.

Zerkowitz, J (1988). *Tanítsunk nyelveket!* Tankönyvkiadó.

IRODALOM

- Fülöp, K. (1984). Idegen nyelvek a mai iskolában I. *Pedagógiai Szemle*, 34(3), pp. 249–255.
- Fülöp, K. (1984). Szót érteni – nemcsak magyarul... – Reflexiók az idegennyelv-oktatás vitához. *Pedagógiai Szemle*, 34(12), pp. 1233–1237.
- Illés, É. (1984). „Reform-megjegyzések” megújított orosz nyelvoktatásról. *Pedagógiai Szemle*, 34(9), pp. 879–884.
- Medgyes, P. (1984). Angoltanításunk fő gondjai. *Pedagógiai Szemle*, 34(6), pp. 566–571.
- Papp, F. (1984). Gondolatok idegen nyelvi oktatásunkról. *Pedagógiai Szemle*, 34(5), pp. 467–470.
- Péter, M. (1984). Az idegen nyelvek oktatásának néhány szemléleti kérdése. *Pedagógiai Szemle*, 34(5), pp. 464–467.